

Anna Ciepłińska-Jaglarz

Muzeum w Chrzanowie im. Ireny i Mieczysława Mazarakich

Tymczasowo Zamknięte. Nowy czas na edukację muzealną

Muzealnicy powinni postępować zgodnie z przyjętymi zasadami oraz przepisami prawa i dbać o godność oraz cześć ich zawodu. Powinni chronić społeczeństwo przed bezprawnym i nieetycznym zachowaniem. Należy wykorzystać każdą sposobność do edukacji i informowania społeczeństwa o zamiarach, celach i staraniach w czasie wykonywania tego zawodu, aby osiągnąć lepsze zrozumienie roli muzeów w społeczeństwie [Waltoś 2009: 60].

Powyższa zasada Kodeksu Etyki ICOM dla muzeów zaznacza istotną rolę edukacji w muzeach. Jednym z podstawowych zadań muzealnika jest przekazywanie wiedzy, edukowanie za pomocą różnych kanałów, uwrażliwianie na funkcję muzeum w społeczeństwie oraz uświadamianie ważności dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego będącego w centrum uwagi muzeum. „Na muzeach spoczywa ważny obowiązek rozwijania działalności edukacyjnej oraz przyciągania coraz szerszej publiczności spośród społeczeństwa, społeczności lokalnych i grup, którym służą, współdziałanie z społeczeństwem i promowanie jego dziedzictwa jest nieodłącznym elementem funkcji muzeum” [Waltoś 2009: 52]. Jest to zarówno edukacja na poziomie zwiedzania wystawy stałej lub czasowej, okazjonalna w postaci wykładu, prelekcji bądź też długofalowa w formie cyklu tematycznych spotkań dyskusyjnych, wykładów, lekcji, warsztatów skupiających się na wybranym problemie, ekspozycji bądź grupie eksponatów. Problematyka edukacji muzealnej, która ostatnimi laty nabiera rozpędu, poruszana była

podczas I Kongresu Muzealników Polskich w Łodzi w 2015 roku. W trakcie rozważań próbowano zdefiniować współczesną edukację muzealną oraz określić jej znaczenie. Tomasz Kranz w swej wypowiedzi zwrócił uwagę na przekazywanie wiedzy oraz rozwój osobowy, kształtowanie postaw społecznych i kulturowych [Szeląg 2015: 205]. Oczywiście wszelkie formy edukacji przyjęte w muzeach dostosowane powinny być do rodzaju odbiorcy, jego wieku, możliwości percepcyjnych, zatem muzealnik stoi przed niełatwym zadaniem aby dopasować zarówno treść, jak i formę przekazu w zależności od potrzeb. Opracowanie przez kustosa programu edukacyjnego, jak np. oprowadzania kuratorskie po wystawach stałych lub czasowych, spacerów edukacyjne, lekcje, wykłady czy warsztaty wiąże się ściśle z zapotrzebowaniem zewnętrznym i rodzajem grupy docelowej, jednak z drugiej strony ważną rolę odgrywają aspiracje muzealnika i jego wizja edukacji. Jolanta Skutnik, wypowiadając się w czasie Kongresu, zauważyła słusznie współistnienie dwóch postaw edukacyjnych, mianowicie „edukację do muzeum” i „edukację przez muzeum”, gdzie pierwsza forma wdraża nawyk bywania w muzeum, a druga pełni funkcję wychowawczą [Szeląg 2015: 206].

Sprawa edukacji, w różnych jej formach wspomnianych wyżej, wygląda dość jasno, ważne jest podanie wiedzy w jak najlepszej i najatrakcyjniejszej formie oraz na odpowiednim poziomie merytorycznym. Niestety wraz z nadejściem pandemii zmieniły się mocno priorytety działalności instytucji kultury, w tym również muzeów, co ma duży wpływ na zmianę sposobu edukowania.

Ostatnie miesiące przyniosły niespodziewany zwrot w funkcjonowaniu muzeów. Hasło „Tymczasowo zamknięte”, widniejące na większości drzwiach i stronach internetowych muzeów, wyrażało zarówno nadzieję na tymczasowość zaistniałej sytuacji, jak i pesymizm z powodu zamknięcia. Jasne stało się, iż nowy czas koniecznej izolacji, dystansu społecznego wymusza wprowadzenie zupełnie nowych rozwiązań, często niemalże nowatorskich (zwłaszcza w przypadku niewielkich muzeów), jeśli chodzi o działanie muzeum. W czasie zamknięcia muzeum dla zwiedzających, podczas wewnętrznej pracy muzealnicy opracowywali nowe standardy prezentacji zbiorów, dbając o upowszechnianie w mediach wizerunku muzeum i wprowadzając w rzeczywistość wirtualną działania edukacyjne, które do tej pory realizowane były na żywo.

Czas lockdownów skutecznie zminimalizował możliwości bezpośrednich relacji kustosz--zwiedzający. Pojawiały się pytania o dalszy los muzeum, czy jest ono potrzebne, czy w tradycyjnie rozumianej formie ma prawo bytu w nowej rzeczywistości pandemicznej i postpandemicznej. Czy wraz z luzowaniem wszelkich obostrzeń, powracaniem otwartego życia ludzie będą postrzegali muzeum jako atrakcyjną i bezpieczną formę spędzania czasu, źródło wiedzy, z którego dobrodziejstw warto korzystać? Czy dzieci, które niemalże zapadły się w wirtualną rzeczywistość, do której została przeniesiona nauka, życie społeczne, rozrywka, relaks, nadal będą postrzegały muzeum, jako interesujące miejsce przekazu wiedzy oraz bezpośredniego dostępu do obiektów ważnych historycznie i kulturowo?

Kryzys pandemii COVID-19 uderzył boleśnie w branżę turystyczną, a co za tym idzie także muzea, opierające swą praktykę, a także dochody również na ruchu turystycznym. Instytucje na całym świecie borykają się ze znacznym spadkiem frekwencji i co gorsze, ze zwolnieniami pracowników, nieprzedłużaniem kontraktów. Taki los spotkał edukatorów The Museum of Modern Art, którzy zostali niemalże z dnia na dzień zwolnieni, co placówka uzasadniała krytyczną sytuacją finansową [<https://hyperallergic.com/551571/moma-educator-contracts>, data odczytu: 18.06.2021]. Z punktu widzenia autorki na szczęście trudny czas zamknięcia okazał się jednak dla muzeum nieco łaskawy. I nie chodzi tu o wysokość strat materialnych, bo takowe są w każdej branży dotkniętej kolejnymi lockdownami, ale o nowe możliwości, które co prawda były dostępne już wcześniej, ale dopiero teraz ich użycie okazało się wręcz konieczne, z dobrym skutkiem.

Podczas okresowych zamknięć muzeów dla zwiedzających, z pomocą przyszły nowoczesne rozwiązania techniczne, funkcjonujące już od jakiegoś czasu w powszechnym użyciu. Mowa tu o rozwiązaniach cyfrowych (fotografia cyfrowa, panorama sferyczna, zdjęcia 3D, nagrania filmowe), internetowych środkach przekazu (media społecznościowe, kanał You Tube), radiowo-telewizyjnych środkach masowego przekazu. Te rozwiązania spowodowały, iż muzea nie zamknęły się całkowicie, mogły bowiem poprzez różne kanały dystrybuować wiedzę on-line oraz prezentować swe zasoby.

Jak wykazują badania przeprowadzone w okresie wrzesień--październik 2020, muzea na świecie pracowały przy pomocy mediów cyfrowych, których użycie wzrosło nawet o 50%, biorąc pod uwagę użytkowanie mediów społecznościowych, transmisji on-line oraz materiałów edukacyjnych rów-

niez udostępnianych on-line [ICOM Follow-up report: Museums, Museum professionals and COVID-19: follow-up survey, 2020].

Raport z badania *Instytucje kultury w okresie Covid-19* wykazuje, że 75% polskich muzeów nie było przygotowanych do funkcjonowania w czasie pandemii, równocześnie czterokrotnie wzrosła liczba muzeów proponujących zajęcia edukacyjne w formie on-line [Pasternak-Zabielska 2021: 3]. Po przywróceniu instytucji muzealnych do pracy, w wielu miejscach nadal praktykowano i praktykuje się pracę w trybie zdalnym lub hybrydowym, co zresztą może stać się normą przez najbliższe lata. Istnieje także duże prawdopodobieństwo, że również edukacja muzealna realizowana będzie zarówno na żywo jak i on-line. Co prawda społeczeństwo żyje nadzieją, iż wszelkie trudności i zmiany związane z życiem podczas pandemii ulegną wkrótce zminimalizowaniu lub zniesieniu, jednakże warto pomyśleć o tym, że pandemia COVID-19 była swego rodzaju zapalnikiem do uruchomienia nowoczesnych środków technologicznych, będących już w codziennym użyciu, a niedocenianych lub niemających swego miejsca z różnych powodów w muzeach.

Od lockdownu do lockdownu

Analizując problematykę edukacji muzealnej w sytuacji kryzysu, jakim okazała się pandemia COVID-19, będę się opierała w szczególności na doświadczeniu z codziennej pracy w Muzeum w Chrzanowie im. Ireny i Mieczysława Mazarakich. Ekspozycja stała, prezentowana w budynku zabytkowego lamusa jest o tematyce historycznej dotyczącej różnych wątków regionalnych i z założenia ma charakter edukacyjny, natomiast w Oddziale Wystaw Czasowych „Dom Urbańczyka”, prezentowane są wystawy czasowe o rozmaitej tematyce. Dotychczas na bazie tych ekspozycji prowadzona była duża część działań edukacyjnych. Pierwszym zderzeniem Muzeum z pandemią i jej skutkami był moment otwarcia wystawy czasowej „Wiosna. Między sacrum a profanum” 11 marca 2020 roku, kiedy to wernisaż był pierwszym i ostatnim dniem trwania wystawy na żywo, był też ostatnim dniem zwiedzania Muzeum przez nieograniczoną zasadami sanitarnymi liczbę zwiedzających. Następnego dnia wprowadzony został ogólnokrajowy lockdown, uniemożliwiający skutecznie zarówno pełną prezentację wystawy czasowej, jak i realizację programu edukacyjnego, przygotowanego indywidualnie do tego projektu. Oczywiście śladem wystawy jest katalog,

jednakże spełnia on rolę informacyjną na temat założeń programowych wystawy, natomiast odgrywa mniejszą rolę edukacyjną [Trybuś 2020].

Wystawę udało się przenieść w przestrzeń wirtualną, w formie oprowadzania kuratorskiego on-line oraz wirtualnej panoramy, co pozwoliło potencjalnym odbiorcom obejrzeć ekspozycję. Niestety z powodu zaskoczenia sytuacją, jaką były dynamicznie wprowadzane obostrzenia, program edukacyjny nie został zrealizowany w zamierzonej formie. Aby jednak edukacyjny wymiar wystawy nie poszedł w zapomnienie, zaczęto publikować posty tematyczne w mediach społecznościowych. Pozwoliło to udostępnić część informacji, które miały być przekazane w formie wykładów czy warsztatów etnograficznych dla dzieci i młodzieży.

Z biegiem czasu, pracownicy chrzanowskiego Muzeum zaczęli dostosowywać dotychczasowe formy edukacji do nowej sytuacji i upowszechniać wiedzę za pomocą wszelkich rozwiązań technicznych. Eksperymentalnym, można by rzec, projektem były warsztaty kulinarne z cyklu *Ale chała, czyli gotuj i piecz z Muzeum*. Temat odbiegający od standardowych tematów edukacyjnych chrzanowskiego Muzeum, prowadzonych z zakresu historii, sztuki czy archeologii zyskał uznanie, z racji na zupełnie inną niż dotychczas tematykę oraz, jak można przypuszczać, pewnego rodzaju „ocieplenie wizerunku” muzealników. Cykl poruszał tematy społeczno-kulturowe, budowane wokół tradycyjnego przepisu kulinarnego realizowanego na wizji przez muzealnika. Nagrania zostały udostępnione widzom za pomocą kanału You Tube (w dalszej części tekstu stosowany będzie skrót „YT”).

Kolejną formą edukacji, którą zaczęto praktykować były krótkie wykłady popularnonaukowe uzupełnione o szablony bądź karty edukacyjne do samodzielnego wykonania przez dziecko. Wykłady udostępniane były również na kanale YT, natomiast materiały edukacyjne udostępnione do pobrania na stronie www oraz w mediach społecznościowych. Tak przygotowany materiał, gdzie treści edukacyjne były skierowane zarówno do dorosłych jak i dzieci, sprzyjał integracji rodzinnej, podczas długotrwałego spędzania czasu w domu.

W sezonie wakacyjnym 2020 roku udało się zrealizować, przy zachowaniu wszelkich wymogów bezpieczeństwa cykl warsztatów stacjonarnych dla dzieci *Animacje na wakacje*. Pewnym minusem zajęć była ograniczona ilość uczestników oraz utrzymanie koniecznego dystansu społecznego, co nie sprzyjało atmosferze zabawy. Mimo to jednak dzieci miały możliwość

wyjścia poza dom, w celu spędzenia czasu w innej, atrakcyjnej formie oraz zdobycie nowej wiedzy.

Przy okazji warsztatów stacjonarnych realizowanych w tzw. „nowym czasie”, czyli czasie pandemii i otaczających nas wszelkiego rodzaju ograniczeń, mających na celu zapobieganie rozprzestrzeniania się choroby, pojawił się problem przewartościowania scenariuszy zajęć edukacyjnych. Otóż dotychczas prowadzone zajęcia odbywały się często w atmosferze zabawy, z wykorzystaniem różnych metod dydaktycznych jak wykład, prezentacja multimedialna, oprowadzanie po wystawie, praca manualna indywidualna lub zespołowa przy dość bliskim kontakcie z koordynatorem zajęć, który mógł np. pomóc wykonać pracę plastyczną. Metody dydaktyczne były dobierane w zależności od zapotrzebowań nauczycieli zgłaszających grupę oraz wieku uczestników zajęć. Jednakże zawsze edukatorzy muzealni dokładali starań aby omawiany temat był zaprezentowany jak najatrakcyjniej i z wykorzystaniem zasobu muzealnego, tj. eksponatów lub innych materiałów.

Obecnie muzealnicy stanęli przed koniecznością zmodyfikowania scenariuszy warsztatów tak, aby zminimalizować konieczność kontaktu dziecko–muzealnik i dostosowania szablonów edukacyjnych do takiego poziomu umiejętności, aby dziecko mogło samodzielnie wykonać daną pracę. Wpływa to na poziom prac, ponieważ szablony muszą być często uproszczone. Na szczęście pewnego rodzaju uzupełnieniem może być szerszy komentarz słowny lub prezentacja multimedialna, również udostępniona on-line.

Kolejną formą edukacji muzealnej, która została zmodyfikowana na potrzeby konieczności dostosowania się do sytuacji pandemicznej były wykłady on-line, udostępniane za pomocą mediów społecznościowych i kanału YT. Poruszane tematy były różnorodne, tak jak to miało miejsce wcześniej. Dostosowane były do danych okoliczności, jak lokalne wydarzenia, święta, pory roku itd. oraz oparte często o przykładowe muzealia. To, co je odróżnia od wykładów stacjonarnych to oczywiście ograniczona możliwość wejścia w interakcję ze słuchaczem. Brakuje zatem zaplecza dyskusyjnego, co jest możliwe poprzez pisanie komentarzy, jednak przyjmuje się, iż taką drogą „zdalnych” komentarzy, wszelkich głosów krytycznych jest znacznie mniej, niż przy dyskusji na żywo. W przypadku wykładu on-line mniej korzystne jest także prezentowanie wszelkiego typu muze-

aliów, które mogą się wydawać mniej interesujące na ekranie komputera niż na żywo. Cały ciężar spoczywa więc na prelegencie, który powinien stosownym wyjaśnieniem podkreślić wagę muzealium, jeśli oczywiście akurat takowe jest meritum wypowiedzi.

Dobrym przykładem wirtualnej formy przekazu wiedzy w postaci wykładu była konferencja popularno-naukowa, odbywająca się w grudniu 2020 roku, pt. *Dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze ziemi chrzanowskiej*. W ciągu dwóch dni konferencji prezentowane były odczyty udostępnione na kanale YT. Poszczególni prelegenci uzupełnili swój wykład o zdjęcia lub prezentację. Znając specyfikę formy przekazu wiedzy naukowej jaką jest konferencja, od razu nasuwa się na myśl możliwość wymiany opinii, dyskusje, rozmowy w kuluarach, nawiązywanie nowych kontaktów branżowych. Tak było dotychczas, jednakże konferencja popularno-naukowa zrealizowana w formie on-line, bez możliwości wejścia w dyskusję z interlokutorem traci nieco na sile. Zatem przed muzealnikami pojawił się kolejny problem, mianowicie przekazywanie wiedzy naukowej, w której istotny jest głos dyskusyjny, w taki sposób aby umożliwić prowadzenie dyskusji lub choćby zadawanie pytań rozmówcy, czyli przy wykorzystaniu odpowiednich narzędzi technicznych.

W sezonie zimowym i wiosennym, zaczawszy od okresu Bożego Narodzenia 2020 zakończywszy na Wielkanocy 2021 prowadzone były warsztaty on-line bez ograniczeń wiekowych, o tematyce etnograficzno-obyczajowej. Została wówczas nieco zmieniona forma zajęć, mianowicie prowadzone były często przez dwie lub trzy osoby, prowadzące dialog między sobą na dany temat. Sprzyjało to otwartej formie luźnej pogawędki, w czasie której równocześnie wyjaśniane było zadanie do wykonania, np. palma wielkanocna. Zajęcia realizowane w taki sposób nabrały ciekawszego charakteru, odbiorca mógł być aktywnym uczestnikiem zajęć, pracując równocześnie z prowadzącymi. Tego typu zajęcia mogą być wykorzystywane przez nauczycieli, którzy w normalnych warunkach przyprowadziliby grupę szkolną lub przedszkolną do muzeum, celem zrealizowania lekcji. W tym przypadku jednak ciężar samych zajęć praktycznych spada na nauczyciela, opiekuna, który pracuje z dzieckiem równoległe do oglądanego programu.

Nowatorską i cieszącą się dużym zainteresowaniem okazała się forma wirtualnego spaceru edukacyjnego. Startowy odcinek, przygotowany z inicjatywy społecznej przez Miejsce Aktywności Mieszkańców w Chrzanowie

oraz Muzeum w Chrzanowie ukazał się w kwietniu 2021 roku, był to *Wirtualny spacer po kościele św. Mikołaja* z przewodnikiem. Treść zachęcająca w mediach społecznościowych do obejrzenia programu sugerowała formę, jaką przyjmie spacer oraz efekt, jaki wywołają zaprezentowane informacje:

Lockdown już Cię trochę zmęczył? Tęsknisz za obcowaniem z lokalną kulturą i historią? Mamy coś, co pokrzepi Cię w tym trudnym czasie. W imieniu MAM w Chrzanowie oraz Muzeum w Chrzanowie im. Ireny i Mieczysława Mazarakich mamy przyjemność zaprosić Was do zwiedzania on-line kościoła Św. Mikołaja. Naszym przewodnikiem w trakcie tej fascynującej podróży po jednym z najstarszych budynków w Chrzanowie będzie Kamil Bogusz, Dyrektor Muzeum w Chrzanowie. Przeniesiemy się w czasie do poprzednich stuleci oraz dowiemy się wielu interesujących ciekawostek na temat poszczególnych części świątyni m.in. gdzie znajduje się ukryta kapsuła czasu oraz jak szukać śladów dawnych pożarów, które trawiły budynek. Gwarantujemy, że po tym spacerze spojrzycie na kościół św. Mikołaja z zupełnie innej perspektywy! Zachęcamy do zadawania pytań naszemu przewodnikowi w trakcie premiery [www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=4205682636122516&id=223542077669945, data odczytu: 24.04.2021].

Nagranie zostało udostępnione w mediach społecznościowych, przy czym podczas premierowego pokazu była możliwość zadawania „na żywo” pytań przewodnikowi, który zobligowany był do wirtualnej dostępności podczas premiery. Dało to możliwość krótkich wypowiedzi, choć oczywiście nadal nie zastępuje to w pełni możliwości, jakie daje dyskusja. Niemniej forma zaprezentowania zabytkowego obiektu, przekazania wiedzy o nim za pomocą internetowych środków przekazu wydaje się atrakcyjna, choćby z tego względu, że można dotrzeć do szerszego grona odbiorców.

Raport UNESCO zaznacza ważną rolę muzeów w zakresie edukacji i pracy społecznej. W trudnej sytuacji pandemii COVID-19, gdy zamknięcie muzeów uniemożliwiało im w pełni pracę, boleśnie wpłynęło to na szkoły, będące odbiorcami oferty muzealnej. Chrzanowskie muzeum w przeszłości niejednokrotnie prowadziło działalność edukacyjną, opierając ją na bezpośrednim zapotrzebowaniu na konkretne tematy, będących np. rozwinięciem zajęć realizowanych w szkole, niejednokrotnie pojawiały się lekcje „na zamówienie” nauczyciela. Tym samym od czasu wprowadzenia ograniczeń pandemicznych nastąpiło zerwanie naturalnego łańcucha

przekazywania wiedzy młodemu pokoleniu. Pragnąc w dalszym ciągu realizować program edukacyjny muzea na całym świecie zaczęły szukać nowych ścieżek przekazu, do czego zaczęto wykorzystywać w większym niż dotychczas stopniu, narzędzia cyfrowe. Potwierdziły się zatem wcześniejsze głosy podnoszące rolę digitalizacji zbiorów i zwiedzania wirtualnego [UNESCO Report 2021: 5].

Blisko roczne zmagania się z problemem udostępniania wiedzy i zasobów muzealnych w sytuacji naprzemiennych lockdownów i częściowych poluzowań obostrzeń, przyniosły chrzanowskiemu Muzeum doświadczenia w postaci nabytej przez edukatorów umiejętności (raczej intuicyjnej, niż popartej celowymi szkoleniami) prezentowania wiedzy z wykorzystaniem narzędzi cyfrowych i jedynie drogą on-line. Jak się okazało, przyczyniło się to do wzrostu kreatywności pracowników i ich otwarcia się na cyfrowe formy przekazu, co zostało niejednokrotnie docenione przez odbiorców. Inspiracją często były inne, większe muzea, ale także własne materiały popularnonaukowe, czy materiały dostępne w Internecie.

Problematyczna okazała się bliższa współpraca ze szkołami, które same borykały się z kłopotami zarówno natury technicznej, jak i mentalnej, bowiem zdalna praca i realizacja programu nauczania na poszczególnych szczeblach okazała się ogromnym wyzwaniem, obciążającym zarówno kadrę zarządzającą, jak i nauczycieli.

Warto jednak podkreślić, że najszersza oferta skierowana jest do młodzieży w wieku szkolnym, tj. szkół podstawowych i średnich, oraz do najmłodszych gości muzeów, tj. dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Niestety w czasie pandemii większość z nich nie spotkała się z zainteresowaniem szkół i rodziców [Pasternak-Zabielska 2021: 15].

Prezentując poszczególne materiały edukacyjne za pomocą rozwiązań cyfrowych, muzealnicy chrzanowscy kierowali się więc rytmem wypracowanym przez ostatnie lata, który sprawdzał się we współpracy zarówno ze szkołami jak i przedszkolami.

Warto przyjrzeć się statystykom wejść na materiały publikowane na kanale YT oraz wyświetlenia poszczególnych postów publikowanych na profilu Muzeum na Facebook, przy czym wzięto pod uwagę wybrane przykłady, cieszące się zwykle większą popularnością. Liczby te przedstawia się następująco (w nawiasie podana została ilość wyświetleń i wejść):

You Tube

Cykl „Ale chała — czyli piecz i gotuj z Muzeum (230)

Konferencja Naukowa
Dziedzictwo kulturowe... (697)

Warsztaty Bożonarodzeniowe (137)

Warsztaty Wielkanocne (200)

(dane na dzień 21.06.2021)

Facebook

Cykl „Ale chała — czyli piecz i gotuj z Muzeum (3985)

Konferencja Naukowa
Dziedzictwo kulturowe... (4485)

Warsztaty Bożonarodzeniowe (145)

Warsztaty Wielkanocne (923)

Analizując statystyki wydarzeń, widać, iż znacznie więcej osób dostrzegło informację publikowaną w mediach społecznościowych i prawdopodobnie idąc tym śladem, dotarło do materiałów na YT. Trudno natomiast stwierdzić, czy rzeczywiście odbiorcy czynnie uczestniczyli np. w warsztatach. Liczby te są zbliżone lub wyższe od frekwencji na zajęciach stacjonarnych, odbywających się w ubiegłych latach, przed kryzysem pandemii COVID-19.

Senior a edukacja cyfrowa

Mówiąc o edukacji w muzeum nie można zapominać o grupie odbiorców, jaką stanowią seniorzy. Od kilku lat dość pręźnie muzea rozwijają ofertę skierowaną właśnie do tej części społeczeństwa, nawiązywane są kontakty z Uniwersytetami III Wieku i różnego rodzaju klubami seniora.

Już kilkanaście lat temu Witold Przewoźny pisał o potrzebie zwrócenia uwagi na ofertę edukacyjną dla odbiorców w wieku starszym:

Muzea w Polsce już dziś muszą przygotowywać programy aktywizacji dla starzejącego się społeczeństwa — propozycji dla widza, który z dorobkiem swoich własnych doświadczeń będzie wchodził do muzeum z oczekiwaniem na sentymentalną podróż w czasie i przestrzeni, a także na poszerzenie swojej wiedzy, dowiedzenie się czegoś, na co dotychczas nie miał czasu [Przewoźny 2006: 156].

Z uwagi na wymagania i potrzeby osób starszych oferta edukacyjna powinna być przygotowana niezwykle starannie, aby jej realizacja przyniosła jak najlepszy efekt w postaci zyskania przez starszych odbiorców ciekawie podanych informacji, satysfakcji z bezpośredniego kontaktu z muzealiami, radości z bycia w relacjach z innymi osobami mającymi zbliżone potrzeby rozwoju intelektualnego i spędzania czasu wolnego. Rola muzeów jako czynników aktywizujących przedstawicieli starszego pokolenia jest niezwykle istotna. Muzea posiadają obecnie coraz lepsze

warunki techniczne do ugoszczenia seniorów, wszelkiego rodzaju dostosowania do ewentualnych niedomagań fizycznych. Placówki dysponują także szerokim spektrum pomocy dydaktycznych jakimi są muzealia, multimedia oraz różnorodnymi technikami edukacyjnymi angażującymi uczestników zajęć. Im większe zaangażowanie seniorów w dane zajęcia, tym większa ich satysfakcja i szansa na ich ponowne odwiedziny muzeum. Jednakże potencjalny odbiorca w wieku poprodukcyjnym interesuje się spotkaniem z muzeum na żywo, tj. uczestnictwem w wykładzie, oprowadzaniu kuratorskim po wystawie, zajęciach warsztatowych. Jak więc w obecnej sytuacji, gdy część działań muzealnych przeniosła się do świata wirtualnego, odnajdują się seniorzy, dla których niektóre muzea również kierują indywidualną ofertę edukacyjną?

Według Przemysława Głowackiego

Uczenie się nie jest wystarczającym terminem w odniesieniu do edukacji muzealnej. Szczególnie dla tej grupy wiekowej ważne są „radość i satysfakcja” wynikające z całego wachlarza możliwości, jakimi dysponuje muzeum, zaczynając od spraw najprostszych — pomocy edukacyjnych, aktywizujących kart pracy, dodatkowych rekwizytów, modeli, kostiumów itp. [Głowacki 2013: 194].

Autor zaznacza, że obok procesu edukacyjnego, jaki odbywa się w muzeum, dla seniora istotna jest radość i satysfakcja z bycia w muzeum i pełnego skorzystania z jego możliwości. Są to cechy charakterystyczne dla obecności w muzeum na żywo, których nie zastąpi przestrzeń wirtualna.

Dotychczasowa oferta chrzanowskiego Muzeum opierała się głównie na kameralnych spotkaniach, podczas których odbywały się warsztaty bądź wykłady. Część spotkań, jak cykliczne wykłady pt. *Kawiarnia Naukowa* były skierowane do odbiorców w różnym wieku, niemniej jednak to seniorzy mieli największy wkład procentowy w frekwencję. Dość dużym zainteresowaniem cieszyło się współuczestnictwo słuchaczy chrzanowskiego Uniwersytetu III Wieku w organizacji wydarzeń kulturalnych w Muzeum. Seniorzy działali aktywnie, mając poczucie sprawczości oraz własnego wkładu twórczego i intelektualnego w organizację danego przedsięwzięcia (np. przygotowanie występu słowno-muzycznego).

W obecnej sytuacji, gdy muzea są zamknięte dla zwiedzających, a jeśli są otwarte to wszelkie obostrzenia uniemożliwiają skutecznie organizację wszelkich spotkań kulturalnych, klubów dyskusyjnych itp., oferta dla osób w wieku emerytalnym stała się mocno ograniczona.

Częściowo może to wynikać ze świadomości ograniczeń technicznych tych osób, braku lub słabego dostępu do Internetu, co utrudnia korzystanie z ewentualnych pakietów edukacyjnych.

Niestety brak wiedzy na temat odbiorców oferty on-line jest problematyczny, pociąga bowiem za sobą brak możliwości dostosowania odpowiedniej oferty, zatem muzealnicy, edukatorzy działają raczej intuicyjnie. Jednakowoż obserwując to, co oferuje Muzeum w Chrzanowie i inne muzea nasuwa się opinia, iż seniorzy nadal są częściowo na marginesie oferty edukacyjnej, bowiem pracownicy muzeów mają problem zarówno z określeniem grupy korzystającej z oferty edukacyjnej on-line, jak i przekazaniem wiedzy osobom, mających problem z użytkowaniem narzędzi cyfrowych.

Wśród odbiorców, których najbardziej dotknęły ograniczenia związane z pandemią, na pierwszym miejscu znajdują się seniorzy. Osoby te, często wykluczone cyfrowo lub z niższymi kompetencjami cyfrowymi, nie miały możliwości korzystać z oferty on-line w takim stopniu, w jakim korzystały z oferty stacjonarnej [Kultura w pandemii 2021: 56]

Choć niewątpliwie problem ten nie jest pomijany w dyskusjach, na co wskazuje raport *Kultura w pandemii*: „Priorytetem było wyjście naprzeciw odbiorcom, którzy przez lockdown i restrykcje znaleźli się w trudnej sytuacji” [Kultura w pandemii 2021: 41]. Czy z biegiem czasu, gdy edukacja na stałe wpisze się w wirtualną rzeczywistość muzeów ta sytuacja ulegnie zmianie?

Na podstawie kilkuletniej obserwacji tego problemu na przykładzie Muzeum w Chrzanowie, stwierdzić można, iż popularnością cieszą się spotkania dyskusyjne, wykłady popularnonaukowe, najlepiej o tematyce lokalnej, gdzie nie ma wyszczególnionych grup wiekowych jako odbiorców. Na przestrzeni 2017 i 2018 roku miały miejsce comiesięczne spotkania z cyklu *Pozytywne środy*, skierowane właśnie do seniorów. W ramach cyklu zrealizowane zostały spotkania warsztatowe o tematyce artystycznej, etnograficzno-obyczajowej, judaistycznej. Osoby uczestniczące w zajęciach wykazywały duże zainteresowanie tym rodzajem spotkań, jednakże frekwencja była znikoma. Padło więc pytanie o sens organizowania kolejnej edycji tego cyklu edukacyjnego.

W dobie pandemii w chrzanowskim Muzeum nie zostały podjęte kroki do przygotowania oferty edukacyjnej skierowanej bezpośrednio do seniorów, jednak zajęcia nie mające konkretnych wskazań wiekowych oczywiście mogą być realizowane także przez takie osoby, lub w szerszym gronie, np. dziadków z wnukami, jeśli istnieje taka możliwość.

Ze względu na pojawiające się problemy natury technicznej a mianowicie brak lub ograniczony dostęp do Internetu bądź zwyczajnie brak umiejętności, przenoszenie treści edukacyjnych do przestrzeni cyfrowej powoduje pogłębianie się wykluczenia osób starszych. Poza tym wydaje się, iż łatwiej z odbiorem przekazu drogą on-line mają osoby, będące wcześniej aktywnymi uczestnikami oferty edukacyjnej prezentowanej na żywo, które znają już specyfikę instytucji. Problem ten został zdiagnozowany w Raporcie UNESCO:

Technologie cyfrowe może wzmacniać wykluczenie i stwarzać ryzyko tworzenia drugiej kategorii odbiorców, sprzyjając powstawaniu gett i pustyń kulturowych [UNESCO Report 2021: 23].

Powracając do normalnego trybu pracy muzeum, gdy przywrócone zostaną zasady funkcjonowania sprzed pandemii COVID-19, warto pomyśleć o stworzeniu bezpiecznej przestrzeni dla seniora. Powinno to być spokojne miejsce w muzeum, z możliwością do wygodnego odpoczynku oraz spełniającego wymogi sanitarne. Próby przełamania bariery lęku, jaka wykształciła się u osób starszych z powodu pandemii, są istotne aby zachęcić seniorów do wyjścia z domów i zerwać z ich społecznym wykluczeniem.

Wirtualna przestrzeń kontra rzeczywisty obiekt muzealny

Analizując podane przykłady działań edukacyjnych zrealizowanych w ciągu ostatnich miesięcy przez pracowników chrzanowskiego Muzeum w dobie pandemii, zastanowić się można, jak daleko muzeum może iść w kierunku wirtualnym. Rozwiązania praktykowane obecnie jako środki zastępcze, tak naprawdę nie są niczym nowym, bowiem wraz z rozwojem społeczeństwa informatycznego pewne tendencje trafiły także do instytucji kultury, m.in. muzeów. Już w 2015 roku w Rekomendacji UNESCO podkreślano ważną rolę cyfryzacji w muzeach, mającej wpływ na promocję i prezentację zbiorów. W dobie kryzysu COVID-19 powrócono do tej rekomendacji. Niestety w dalszym ciągu muzea na całym świecie borykają się z brakami stosownej infrastruktury technicznej oraz przygotowania pracowników lub zatrudniania osób zajmujących się zawodowo digitalizacją, informatyką. Z drugiej strony podnoszą się też głosy krytyczne, negujące rozwiązania cyfrowe, uważając, iż przekazywane tą drogą treści są powielaniem materiału pokazywanego *in situ*, a całkowity potencjał rozwiązań cyfrowych nie jest wykorzystywany. Ponadto praktyki edukacji cyfrowej zamykają

drogę dostępu do muzeum pewnym grupom społecznym i zamiast niwelować ograniczenia dostępu do kultury pogłębiają się utrudnienia, o czym wspomniano już przy edukacji dla seniorów [UNESCO Report 2021: 21--23]. Czy muzeum realne będzie miało w przyszłości rację bytu w obecnej formie, czy też może powinno przemianować się na wirtualne? Czy edukacja muzealna prowadzona dotąd stacjonarnie, w ścisłym związku z placówką muzealną, z możliwością obcowania z eksponatami staje się przeszłością?

Witold Przewoźny stwierdza, że

(...) w nowoczesnych systemach edukacji, także tych proponowanych i realizowanych w muzeach, dominuje zerwanie z nawykami minionych epok stosowania monotonnej narracji i chęci ciągłego pouczenia z pozycji wszechwiedzącego belfra. W zamian proponuje się wielość projektów i perspektyw dostrzegania problemu (...) [Przewoźny 2006: 150].

Stawia to w pozytywnym świetle zmiany zachodzące w muzeach, dzięki którym być może instytucje te wychodzą z pandemii obronną ręką. Mimo zamknięcia muzealnicy nieustannie szukali rozwiązań, aby móc realizować misję edukacyjną wobec społeczeństwa.

Dyskusja nad przewartościowaniem współczesnej muzeologii trwa od pewnego czasu. Możliwości różnorodnych rozwiązań, jakie daje obecna technologia cyfrowa pozwalają na udostępnianie wiedzy, wizualizację eksponatów, realizację wystaw wirtualnych. We wstępie artykułu dotyczącego nowej definicji muzeum, Dorota Folga-Januszewska przypomina podstawowe znaczenie słowa *muzeum*:

(...) wypowiadając słowo „muzeum”, wchodzimy w nurt tradycji kulturowej związanej z nauczaniem, edukacją, twórczością, zmysłowością. Zarazem przemykamy tuż obok bliskich muzeum fenomenów: kolekcjonerstwa, zbieractwa, gromadzenia wartości (skarbcę), prowadzenia polityki pamięci. Bliskich, ale nie tożsamyh! [Folga-Januszewska 2020: 28].

Słowa te poddają pod rozwagę pojęcie słowa *muzeum*, mającego tak pojemne znaczenie oraz podkreślają edukacyjną rolę instytucji.

Znaczenie słowa *muzeum* oraz rozumienie funkcjonowania instytucji muzealnej ciągle ewoluuje, dostosowując się do zmian, oczekiwań społecznych, rozwoju różnych dziedzin nauki. Według Folgi-Januszewskiej

badania muzeologiczne prowadzone na przełomie XX i XXI w. przyniosły bogatą literaturę przedmiotu, w której znajdujemy opisy rozwoju muzeum jako ośrodka wielozmysłowej percepcji, miejsca, gdzie język

i niesione przezeń pojęcia splatają się z doznaniem wzroku, dotyku, słuchu, powonienia. Muzea w kulturze europejskiej były bowiem laboratoriami doznań, które w różnym czasie, przy pomocy różnych narzędzi i metod próbowano jednocześnie spersonalizować i zobiektywizować [Folga-Januszewska 2020: 29].

Wielozmysłowa percepcja, na którą obecnie kładzie nacisk wiele nowoczesnych muzeów odnosi się w dużej mierze do oferty edukacyjnej, z której może skorzystać odbiorca. Nierozłączna jest bowiem podwójna rola instytucji: edukacyjna i społeczna, jako miejsce dialogu społecznego.

Śledząc od pewnego już czasu ofertę edukacyjną proponowaną przez muzea w Polsce zauważyć można, iż część działań jest przenoszona do przestrzeni wirtualnej, niezależnie od obecnej sytuacji pandemii COVID-19. Ta wirtualizacja nasiliła się oczywiście pod wpływem wydarzeń ostatnich miesięcy. Ale niewykluczone, że i tak prędzej czy później by nastąpiła i misja naukowa oraz edukacyjna prowadzona będzie bez bliższego kontaktu z rzeczywistym obiektem muzealnym.

Muzeum jest miejscem angażowania zmysłów, w szczególności wzroku, dotyku (w niektórych przypadkach), słuchu. Przeniesienie edukacji w sferę rzeczywistości wirtualnej nie zapewni pełnego spektrum doznań, jakie zapewniłaby wizyta w muzeum. W artykule *Muzeum: definicja i pojęcie czym jest muzeum dzisiaj?* Folga-Januszewska opisuje proces wirtualizacji muzeów. Proces, który nabrał już rozpędu i który weryfikuje pojęcie muzeum w tradycyjnym rozumieniu, jako instytucji opierającej swe działania na muzealiach.

Anna Knapiek analizując projekt *W Muzeum wszystko wolno*, zrealizowany w 2015 r. roku przez Muzeum Narodowe w Warszawie stwierdziła, iż dzieci będące kuratorami tej wyjątkowej wystawy, na długo zapamiętały muzealne magazyny [Knapiek 2016: 201--203]. W procesie edukacyjnym, jakim była praca nad realizacją wystawy, gdzie młodzi uczestnicy poprzez projekt poznali zasady funkcjonowania muzeum od podstaw, najbardziej utkwiło im w pamięci to, co zwykle jest niedostępne, niewidzialne dla zwiedzających, czyli właśnie magazyny. Dowodzi to tego, iż muzea nadal posiadają zaplecze, stanowiące nie tylko skarbnicę wiedzy ale też mające wysoki potencjał jeśli chodzi o siłę oddziaływania na odbiorcę. Trudno bowiem sobie wyobrazić udostępnienie przepastnych magazynów wirtualnie, w oderwaniu od specyficznego klimatu, światła, tajemniczego (dla potencjalnego odbiorcy) otoczenia.

Podczas realizacji wirtualnych zajęć w Muzeum w Chrzanowie, także wpleciono wątki dotyczące zbiorów. Jest to cykl programów realizowanych przy współpracy z Chrzanowską Telewizją Lokalną, pt.: *Tajemnice Muzealnych Zbiorów*, podczas których kustosz prezentuje eksponat, bądź kolekcję, okraszając to komentarzem. Stanowi to niejako uchylenie rąbka tajemnicy muzealnego magazynu. Zatem dzięki mediom udostępnić można szerszej publiczności wiedzę dotyczącą danego muzealium, które przy regularnym zwiedzaniu muzeum tkwi gdzieś na marginesie, będąc niezauważalne. Jednakże nie ma tu możliwości pełnego zmysłowego obcowania z przedmiotem, wejścia w interakcję z muzealnym obiektem. Jest to temat bliski poruszanemu od jakiegoś czasu problemowi multimedializacji wystaw muzealnych.

Piotr Grojec stoi na stanowisku, iż:

nie należy problemu generalizować i twierdzić, że wszystkie rozwiązania są złe, a multimedia w muzeach są całkowicie niepotrzebne. Multimedia pozwalają nam czasami pokazać to, czego nie widać na pierwszy rzut oka, np. zabytek od tyłu, w środku czy w jego pierwotnej formie lub kontekście. Pozwalają też na wzbogacenie kontekstu informacyjnego obiektu, np. zdjęciami, filmami, materiałami archiwalnymi, prezentacją procesu konserwacji itd. [Górajec 2014: 199].

Istotna jest pewna równowaga w wykorzystywaniu rozwiązań cyfrowych i nieustająca pamięć o tych, którzy będą potencjalnymi odbiorcami przekazywanej tą drogą wiedzy.

* * *

W trakcie pisania tego tekstu zbliżało się „poluzowanie” obostrzeń pandemicznych i ogłoszenie ponownego otwarcia muzeów (oby już na dobre). W tej optymistycznej perspektywie rozważania o edukacji muzealnej, o nowym czasie na edukację, stanowiąc formę podsumowania doświadczeń zebranych w czasie funkcjonowania muzeum podczas pandemii.

W chrzanowskim Muzeum wszelkie formy dotarcia do odbiorcy za pomocą cyfrowych środków przekazu spotkały się z pozytywnym odbiorem. Wypracowane formy edukacji on-line najprawdopodobniej zostaną z muzealnikami na dobre, stanowiąc w niektórych przypadkach dopełnienie edukacji na żywo. Istotne jest, aby wraz z ustaniem problemów związanych z pandemią COVID-19 nie zaprzestać pracy nad rozwojem technologicznym placówek muzealnych.

Ważne jest zarówno zaplecze cyfrowe, jak i dalsza edukacja muzealników i edukatorów muzealnych w kierunku pracy drogą on-line.

Wszyscy żywimy głęboką nadzieję na długotrwałą poprawę ogólnej sytuacji, ale mając w pamięci wydarzenia ostatnich miesięcy z 2020 i 2021 roku, warto mieć na uwadze to, że istotna jest elastyczność w działaniach muzeów. Zarówno elastyczność w działalności edukacyjnej, jak i w promowaniu dziedzictwa kulturowego w społeczeństwie, z wykorzystaniem wszelkich możliwych środków dotarcia do odbiorcy.

Muzea mają również do odegrania kluczową rolę w kwestiach zrównoważonego rozwoju, zarówno poprzez konkretne działania związane z prowadzeniem muzeum, jak i poprzez swoje wystawy oraz działania edukacyjne lub partycypacyjne, aby przedstawić wizję przyszłości dla przyszłych pokoleń [UNESCO Report 2021: 34].

Dynamiczne zmiany zachodzące we wszystkich dziedzinach życia będą miały w dalszym ciągu wpływ na funkcjonowanie muzeów, które jako pełniące służbę wobec społeczeństwa powinny sprostać tym zmianom.

Bibliografia

Cetera Natalia, Aleksandra Janus, Buchner Anna, Urbańska Agnieszka, Wierzbička Maria

2021: *Kultura w pandemii*. Raport z badania.

Folga-Januszewska Dorota

2008: *Muzeum: definicja i pojęcie czym jest muzeum dzisiaj?*, „Muzealnictwo” nr 49.

2020: *Dzieje pojęcia muzeum i problemy współczesne — wprowadzenie do dyskusji nad nową definicją muzeum ICOM*, „Muzealnictwo” nr 61.

Głowacki Przemysław

2013: *Uniwersytet III wieku. Wyzwanie i szansa dla Muzeum*, „Muzealnictwo” nr 54, cz. 1.

Górajec Piotr

2014: *Po co nam te multimedia?*, „Muzealnictwo” nr 55.

Knapiek Anna

2016: *W Muzeum wszystko wolno, czyli pięć zmysłów partycypacji*, „Muzealnictwo” nr 57.

Pasternak-Zabielska Magdalena

2021: Raport z badania: *Instytucje kultury w okresie Covid-19. Muzealne strategie docierania do widzów*, Warszawa.

Przewoźny Witold

2006: *Edukacyjna rola muzeów*, w: *Edukacja regionalna*, red. E. Rąbkowska, Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN.

Szeląg Marcin

2015: *Muzea wobec różnych potrzeb zróżnicowanej publiczności. Działania edukacyjne muzeów*, w: *I Kongres Muzealników Polskich*, red. prowadzący M. Wysocki, Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.

Trybuś Luiza

2020: *Wiosna. Między sacrum a profanum. 11 marca-4 maja 2020. Katalog wystawy czasowej Muzeum Chrzanowie im. Ireny i Mieczysława Mazarakich*, Chrzanów: Muzeum Chrzanowie im. Ireny i Mieczysława Mazarakich.

Waltoś Stanisław

2009: *Kodeks Etyki ICOM dla Muzeów*, Wolters Kluwer Polska.

2020: ICOM Follow-up report: *Museums, Museum Professionals and COVID-19: Follow-up Survey*.

2021: UNESCO Report: *Museums Around the World. In the Face of COVID-19*.

Strony internetowe

www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=4205682636122516&id=223542077669945, data odczytu: 24.04.2021.

<https://hyperallergic.com/551571/moma-educator-contracts>, data odczytu: 18.06.2021

Anna Cieplińska-Jaglarz**Temporarily closed. New time for museum education**

This article is about the issue of education in museums during the pandemic period, both when museums are completely closed to visitors and during their temporary opening as well. The dynamic development of the situation, which surprised everyone, influenced museum's activities. However, they made an attempt to adapt to the prevailing conditions and constantly implemented their statutory assumptions, including education. So educational activities were largely undertaken online, using all technical and digital solutions. However, museologists have often faced the dilemma of how to „remotely” pass the knowledge on, for example, regarding exhibits, and how to reach various types of recipients, both children, adults and seniors.

Keywords: museum education, exhibit, museum lesson, workshops, multimedia, museologist, lecture